

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ВАЛЕРІЙ ШЕВЧУК

СРІБНЕ МОЛОКО

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Валерій Шевчук

Срібне молоко

«Мультимедийное издательство Стрельбицкого»

Шевчук В.

Срібне молоко / В. Шевчук — «Мультимедийное издательство Стрельбицкого», — (ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

«Срібне молоко» Валерія Шевчука – гумористично-фантастична повість, головним героєм якої є дяк Григорій Комарницький – своєрідний «анти-Дон-Жуан», волею обставин втягнений у кумедні любовні пригоди***. Найвідомішими творами автора є «Дім на горі», «Три листки за вікном», «Тіні зникомі», «Набережна 12», «Середохрестя», «Вечір святої осені», «Крик півня на світанку», «Долина джерел», «Тепла осінь», «Двоє на березі» тощо. Валерій Шевчук – український письменник-шістдесятник, майстер історичної, психологічної та химерної прози.

© Шевчук В.

© Мультимедийное издательство
Стрельбицкого

Содержание

Акт перший. Протазис	6
Конец ознакомительного фрагмента.	17

Срібне молоко

Молоко – то первинне.

Іван Величковський. Молоко (1691 р.)

Любов – то завжди є нещастя. Ось коханець

Без слави й без відваги, в плачу й викривлянню,

І день, і ніч біжить від псів осканьєнєлих,

І день, і ніч в утечі. А ті пси – то з нього.

Юрій Липа. Вірую (Львів, 1938 р.)

Акт перший. Протазис Одмінець

Дяк із приміського села Троянів Григорій Комарницький, саме той, котрий створив пісню про бідаху комара, що оженився на мусі, а опісля необачно звалився з дуба, бо його здула звідтіля шуря-буря, сидів на порозі школи, поклавши на виставлене коліно правого ліктя, а в долоню втуливши власне підборіддя; при цьому ріденька борідка його (а ріденька тому, що був іще молодий) так покуйовдилася, що волосини чи позліплювалися, чи поспліталися, а з-під шапки-оглавка вибивалися давно немиті, схожі на соломку, косми; а очі, голубі й водянисті, ніби померли, а чи обкурилися димом; ліва рука його тримала люльку, з якої вививалося тоненьке пасмочко; і та рука вряди-годи та й підносила кушпельку до сухих, трохи полущених вуст, які смакали раз-пораз, але диму з рота дяк Григорій Комарницький випускав мало, мав-бо таку здатність, як ніхто в цьому краї, – міг випускати дим вухами та очима, хоча трошки вивівалося з нього й носом, через що, коли палив люлечку, то голова його потрапляла в димову кулю, яка ніжно огортала ту макітерку, формою банякувату. А з'являлась у нього така дивовижна вправність лише тоді, коли журився, чи смутився, чи коли щось вельми допікало, а журився і смутився дяк лише, коли бував голодний, тобто коли його школярі-сироти чи не приносили вижебраного за складені ним вірші та пісні, або ж те вижебране не мали снаги донести до школи, отож воно в казковий спосіб розчинялося чи вивітрювалося з їхніх торб та рук, адже й вони, бідахи, не були досконалыми істотами цього світу. А ще дим із вух, очей, а трохи з носа випускав дяк, коли мав непередбачені щодо власної персони прикросці, здебільшого, коли щось із ним траплялося в селі, де зупинявся й домовлявся з громадою на вчительство за тих чи тих умов, а кожна громада зазвичай чомусь тих умов не виконувала. Тут коло замикалося, бо в першому і другому разі не мав чим вижити, й укріпити, й підкріпити тлінне своє тіло, отож і мусив задурманювати в такий дивний спосіб голову, ніби той дим із люльки пускався не у груди, обкурюючи легені й серце, а таки в голову, коптячи мізки.

Однак цього разу з ним трапилася оказія інакша, бо громада віддала домовлені припаси, а ще й школярі принесли до школи приноса, бо перед тим склав нову півколу віршів та пісень, а що нове, те й блищить, відтак і інтерес живіший, а слова, ним укладені, любіші доходили до сердець, досі очерствілих, панів господарів та пань господинь, особливо останніх. Отже, цього разу дяк Григорій Комарницький аж зовсім не був голодний, тож тим більше печально сидів на ганку школи, та й вищіджував димець через вуха, очі, а трохи й ніздрі, і перед ним той димець викручувався зигзагами-космами, і вилявся, і хиявся, перед тим поповзавши поміж звивин мозку і обдимлюючи їх, бо тютюну дяк уживав міцного й лютого, міцнішого за будь-яку сивуху. А річ у тому, що, як йому оповіли добрі люди, а довкола кожної людини крутяться такі добрі люди, дівка Катерина Сахнюківна оце кілька тижнів тому народила дитинку-дівчинку, а батьки їй дуже допекли, не менше й добрі люди – сусідоньки, бо дитинка та явилася на світ байстрячам; а про батька ще не довідалася нічого жодна прісна душа; а коли таке трапляється, то дівці стає аж вельми несолодко жити у світі; отож та Катерина Сахнюківна й призналася як на духу, розливаючи річки сліз, які й потекли струмками аж на вулицю і розмочили там інші прикуті до їхньої хати очі, а може, й дорожню куряву, бо дощу давненько не було; отож та бідаха призналася, що її спокусив на невщетечний і нешпетний гріх ніхто інший, як дяк їхньої школи, складач веселих нищинських віршів, а ще химерніших пісень, як ото про нещасного комара, що полюбився мусі, він-таки, Григорій Комарницький. Відтак батько спокушеної та покинутої Петро Сахнюк зрихтував воза, посадив на нього свою бідашну доньку із дитиною, а на додачу ще й жінку свою, не менш заплакану, як і Катерина, Явдоху Сахнюкову, й покотив возом через сільську вулицю так ярісно, що сльозові струмки, які помочили трохи порохи, не

перешкодили тому возу здійснити здоровенну хмару пиляки, а це Петро Сахнюк учинив, може, й навмисне, щоб у тій пиляці потонули чи поздохали всі оті десятки очей, котрі радісно той його виїзд супроводжували. Всі-бо добре знали, куди це так ярісно подався возом із родиною Петро Сахнюк, бо таки в Житомир, до магістратського суду. Знав про те й Григорій Комарницький, адже це його мали там оскаржувати. Годі сказати, що такого він у своєму житті не переживав, подібна напасть таки траплялася, тож намагався чинити простіше: завчасно укладав торбу, яка була більш порожня, як повна, закидав її на плече та й зникав так блискавично від цікавих, щоб його відходу ніхто й не примітив, а він тоді біг, і летів, і мчав, і підстрибував, як заєць, доки не стало йому в грудях духу, тобто до тієї пори, коли заспокоїлась у грудях шуря-буря, при цьому й трохи не поламавши йому рук та ніг. Але цього разу все сталося інакше, бо той Петро Сахнюк виявився не в тім'я битий: коли його віз здійснював на вулиці оту страшну хмару, в якій потонуло все живе й неживе, то Григорій Комарницький, глибоко вдихнувши, як диму, тієї куряви, на мить заплющився і сказав сам собі з глибокою переконаністю:

– Пора, брате, ноги на плечі брати! – навіть і в цій ситуації не занехав учинити каденції, адже був природній віршопис. І не беручи торби, щоб не згаяти догожої хвилини, пірнув у ту хмару, ніби забажав бігти за возом, як злочинець, прив'язаний налігачем, щоб добігти того суду разом із скаржниками і слізно там покаятися. Але Петро Сахнюк, як сказано, був не в тім'я битий, а мав кебету більшу, ніж того сподівався бідолашний Григорій Комарницький, бо тільки він зібрався скинути із шиї того символічного налігача й чкурнути в малу вуличку, що вела прямісінько до лісу, як перед ним виросло учинене із куряви одоробло з добрячим києм у руці, якесь чорне й кошлате, і те одоробло мовило загрозово, а був то рідний брат Петровий Онисько Сахнюк, а може, хтось інший з численних його братів:

– Ану, пане дяче, завертай до школи і сиди там пацючком, поки тебе, об'ясника, до суду не покличуть.

– А коли не заверну? – наївно спитав Григорій Комарницький.

– Тоді полічу тобі бучком ребра, щоб звідати, скільки їх у тебе є, а скількох не стане, – так само загрозово мовило пиляве одоробло.

Дяк більше не перечив, а слухняно повернувся до школи, а коли курява спала, тобто знову мирно лягла спочивати, кожен цікавий міг побачити те, що описано: понуреного дяка на ганку з його люлечкою і як печально пускає він дим через вуха, очі, а трохи й ніздрі, ніби нікуди він з того ганку й не сходив.

А мав той дяк не тільки напівказкову здатність пускати отак дим, а й дар до видження, який з'являвся в нього також тоді, коли падала йому на голову, як чорна кішка з дахівки, халепа. У мирні часи, скажімо, такого не траплялося, бо й навіщо це йому; от і тепер задимлені водянисті голубі очі ніби нікуди й не зоріли, але багато бачили – все отой віз, який котив дорогою уздовж річки Тетерів уже після того, як переїхав її, але куряви чомусь не здіймав – ніби човном плив у синьому просторі, аж доки не пірнув у ліс, власне на лісову дорогу, а за якийсь час покотився з гори й докотився до містка вже через річку Кам'янку, а ще потім почав дертися вгору, а коли видерся, завернув ліворуч, де нарешті зупинився перед магістратом. Відтак побачили водянисто голубі очі дяка Григорія Комарницького, як вони йдуть: попереду з батоном у руці Петро Сахнюк, за ним похнюплена Катерина Сахнюківна з дитиною, а ззаду все ще заплакана, але зі скаменілим лицем, може, тому, що довкола багато було каміння, та й річка, яку переїхали, звалася Кам'янка, Явдоха Сахнюкова. І від того видава серце в дяка, автора славетної пісні про комара, який оженився на мусі, теж перетворилося на камінця, але не твердої, а м'якої породи, а може, і на глину – холод розлився йому по грудях. І він міг би не дивитися, що там відбувається, бо відав і без підглядин, але очі з димовими повісьмами йому вже не належали: не ними владав, а вони ним, а це означало: власної волі позбувся, тим більше, що переконався: сидить тут не просто, а простромлений десятками голок-очей, що вистерігали кожен його рух, хоча на вулиці нікого й не було, окрім брата Петра Сахнюка, який нерушно

стовбичив ніби на чатах, утомлено спершись на кийка і не відриваючи очей од шкільного ганку. І, може б, не було б так печально Григорію Комарницькому, коли б не відав, що в того Петра, котрий саме підійшов до дверей житомирського магістрату і вже взявся за ручку, аби їх одчинити, був не один брат, а таки семеро, при тому оселені у вельми нещасливий спосіб: по різних кутках села, ото ж, хоч би куди він, бідолаха, поткнувся, скрізь напоровся б на котрогось із них, були ж вони один до одного вельми подібні, ніби близнюки, хоча де це видано, щоб близнюків було аж семеро?... Отож Петро Сахнюк дістав змогу спокійно зайти до магістрату, за ним і Сахнюківна з дитиною, але Сахнюкова чомусь залишилася за дверима: чи злякалася поважних панів урядових, чи поставлена назирати за кіньми, щоб, крий Боже, при цій okazji не сталося чогось несподіваного. І поки Петро Сахнюк доходив до панів урядових і зголошувався до них, Григорію Комарницькому випала вільна хвилинка, тож сторожко окинув задимленими очима всі виходи із села, аби укмітити: чи немає де шпарини, в яку міг би витекти, як течиво, бо тільки на це й мав надію. Але звідусіль прочував окріплену бронь – брили замерзлого повітря, хоча зараз травень і тепло, і мало бути це повітря, може, й гаряче; а ще уздрів непорушні, вільно розставлені у просторі фігури, однаково одягнені в чорну одіж і з однаковими кияками в руках. Тоді відчув, як нестерпно почали свербіти йому п'яти: так завжди траплялося, коли пізнавав потребу з крайогляду зійти чи здиміти, ото ж поки що димів тільки димом з люльки і терпів свербіж у п'ятах, а з місця таки не рушався, бо таки й справді нікуди.

А там, у Житомирі, Петро Сахнюк угризся чобітьми в підлогу магістрату і заговорив залізним голосом до пана возного, якому і викладав прохання чи скаргу, а ще й до пана писаря, котрий перед цим тяжко позіхав, бо, певне, не доспав сьогоднішньої ночі, але миттю примкнув щелепу, коли Петро заговорив, і схопив зі столу перо, яке вранці свіжо висмикнув із крила магістратської гуски і застругав гострим ножичком писарчук.

– Доношу панам урядним, – трудним голосом мовив Петро Сахнюк, – що привів оце до вас дочку свою Сахнюківну Катерину, яка, непутяща, зогрішила й народила незаконну дитину мені й собі на ганьбу, але з причини, сказати б, од мене і од неї неуладної, була-бо спокушена, як призналася, з облудної підмови дяка нашої троянівської школи Григорія Комарницького. Отож прошу зробити в тому, панове в'рядні, дізнання і взяти того невщетчника й облудника до секвестру, бо вчинив нам неприлюдне зганьблення, яке вже сталося прилюдне, а ще прошу записати те до міських книг, щоб розпутництво не залишилося без оголошення й покарання.

– А чи признається винуватець до вини? – спитав пан возний.

– Скажу пряму правду, панове в'рядні, – тим-таки голосом повів Петро Сахнюк, – що з ним мови я не мав, бо то таке ледащо, що до вини напевне не признається, та й не хотів би я собі такого непутящого зятя.

– Які знаєш за дяком непутящі справи іще? – спитав пан возний.

– Хіба цього мало? – вирячив очі Петро Сахнюк. – Звів мені дитину!

– Крім зведення дочки, чи маєш на нього інші докази? – спитав пан возний.

На те Петро Сахнюк озирнувся, ніби боявся підслуху, та й прошепотів десь так, як шипить магістратська гуска, коли вранці писарчук іде висмикнути з неї перо.

– А ще, панове в'рядні, він складає кошунницькі і зв'ягомі пісеньки та вірші й навчає того неподобенства школярів, які тим непотребом жебрають собі хліба.

– Гаразд, – сказав пан возний. – Тепер кажи ти, дівко. Чи правду мовив твій батько, що була облудно зведена й спокушена тим дяком?

– Григорієм Комарницьким, – додав Петро. – Бо дяків у світі багато є.

На те слово Катерина Сахнюківна тяжко заридала, і сльози віялом бризнули з її очей, зводила й стуляла губи, але не могла видобутися на мову.

– Дайте їй води, – сказав, скривившись, пан возний.

Тоді бозна-звідки взявся писарчук, тобто підписок, бо доти його не добачали ані Петро, ані його дочка, ані сам пан дяк Григорій Комарницький, котрий стежив за тим печальним дій-

ством із ганку троянівської школи, – отак, ніби із землі вигулькнув, кинувся до цебра, що стояв у кутку, зачерпнув горнятком і прискочив до Катерини. Дівка води напилася, і це допомогло, бо лице перестало корчитися, а сльози литись, очевидно, треба було часу, щоб та вода перетворилася на сльози, а випите раніше вже виплакала, отож личко її налилося червінцем, але не кривилося:

– Скажу так як є, панове врядні, ще й можу поклястися на Святому Письмі, – мовила трохи приглушеним голосом, – що моєї вини в народженні цього байстрючка нема, бо мене звів і обезчестив отой об'ясник, дяк Григорій Комарницький.

– Узяв тебе силою? – спитав пан возний.

Личко Катерини запаленіло більше, а очі зблиснули іскрами, ніби хтось там кресав кремінцем вогню.

– Не брехатиму, панове врядні, – сказала цього разу дзвінко Катерина, – не силою, але щось мені спричинив, бо не могла йому опиратися. Так міркую, що зачарував мене – ніколи мені не подобався та й не залицявся.

Пан возний значуще презирнувся із паном писарем.

– Отже, хочете завести справу на очарування? – спитав пан возний. – Коли так, то чи відаєш за ним інші випадки чарівництва?

– Тільки те, що складав кошунницькі пісеньки та студні вірші, – втрутився Петро Сахнюк. – Але що він чарівник, усі відають.

– З чого таке звідали? – запитав возний. Тоді Петро знову озирнувся, ніби чогось остерігаючись, і тихо сказав:

– Він, панове врядні... як це сказати... ну, таке чинить, чого не втне ніхто.

– Що саме? – спитав пан возний.

– Він, панове врядні... скажи ти, дочко, бо не ляга на уста таке скаредне.

– Еге ж, – спокійно обізвалася Катерина. – Коли курить люльку, панове врядні, то пускає дим вухами й очима.

У покої зависла негнучка тиша, пан возний знову презирнувся із писарем.

– Достеменно це знаєш? – зчудовано згукнув пан возний.

– Та це, панове врядні, всі знають, – твердо повів Петро Сахнюк. – Можете попитати в наших людей.

– Гаразд, – мовив пан возний. – А чому, дівко, не зголосила того раніше, після очарування?

– Боялася, – спокійно сказала Катерина. – Бо ще б які уроки навів. Думала спершу, минеться, а воно й не ми-ну-ло-ся! – і вона знову заридала, розсипаючи щедрі сльози; очевидно, та вода, якої напилася, в ній перебродила.

– А коли пізнала, що не минулося, чому не зголосила? – запитав пан возний.

Але Катерина знову не могла говорити. Водила розтуленим ротом, стуляла його, однак слова не виходили, сльози ж щедро лились.

– Дай-но їй ще напитися, – наказав пан возний.

– Не треба! – мовив залізно Петро Сахнюк. – Скажу я! Вона нам із матір'ю тоді відкрилася, але я сказав перечекати.

– Чому?

– Бачите, панове врядні, таки боялися, – сказав Петро. – Бо, може, він і справді нечистий, тоді б, сказати, як самі знаєте, мало б народитися чорт зна що: із хвостом, шерстиною та рогами, тямите?

– А коли б таке народилося?

Обличчя Петра Сахнюка стверділо, понуро блимнув і не сказав, а відбив чи відрізав:

– Тоді б узялися за того об'ясника громадою. Повісили б, як пса, відтак і спалили, і гріха за нами від того не було б, от!

– Тепер не боїтеся? – спитав возний.

– Сказати по правді, боїмося, – повів Петро. – Але дитина народилася людська, а не чортяча. Отож він, перепрошую, не чортяка, а таки грішна людина, хоча, може, й чарівник. А це значить, панове в'рядні, що не ми його маємо судити, а таки ви. Отож зголошуємо свою кривду і просимо розправи за артикулом, та й запису до міських книг. Таких, як цей скуситель і чародій, належить, панове в'рядні, карати за правом, як того заслужив. Так ми розсудили з матінкою її, дочки моєї, та з моїми братами і так має бути! А тепер покажи суддям дитину, щоб панове судді переконалися: віщу правду і нічого більше.

Катерина підійшла до столу, поклала дитя й розгорнула пелюхи.

– Бачите, яке гарненьке! – схлипнула вона. – Не, він не чорт, але що з чортами водиться, то це вже напевне. Одне слово, об'ясник!

– Гаразд, справу вашу приймаємо, – сказав пан возний. – До суду приведете його ви чи послати по нього наших гайдуків?

Петро Сахнюк химерно скосив очі й смикнув плечем.

– Про те не турбуйтеся, ваші милості, – сказав спроквола. – Приведемо самі, ніде він не дінеться з наших рук.

– Але щоб не було слідно ваших рук, – суворо наказав пан возний. – Бо ще незвісно, хто з вас правий, а хто винуватий.

– Незвісно вам, панове в'рядні, а нам таки так, – мовив Петро. – Але обіцяємо, що нічого до суду йому не вчинимо і постановимо разом.

– Подбайте, скільки можете, про свідків, – сказав пан возний.

– Свідків чого? – не збагнув Сахнюк.

– Ну, може, хто бачив, як він крався до вашої господи. Скільки разів із ним сходилася, дівко? – спитав возний.

– Та тільки раз і було! – відповіла Катерина, і з очей її знову рясно посипалися сльози...

У цю хвилину там, на шкільному ганку в Троянові, дяк Григорій Комарницький, автор славетної пісні про комара, який оженився на мусі, відчув, що йому засвербіло ще й поза правим вухом, отож потягся чубуком та й почухав. А коли те вчинив, видиво з очей йому пропало, натомість прокинувся той кавалок задимленого мозку (адже поки те діялося, не одну люльку висмалив), у якому сидять осторожні первні, і він знову подумав, уживаючи каденції: «Не гайся, брате, ноги на плечі брати!» – бо вже он *sol cadens*,¹ отож і здається, що *caede madentes terrae*² відтак дивися, небораче, сказав собі дяк, щоб та кров не була твоя. І він знову кинув оком туди й сюди, і вишир, і вздовж, і вдаль, і зблизька, але все було так само, як досіль – тобто його нерушно, але пильно стерегли. Тоді дяк нарешті встав, а що довго засидів, потягся, розправляючи жилля та кісточки, відтак чвиркнув чорною від тютюнової смоли слиною на ганок. Поки що школа лишалася порожня, але школярі невдовзі повернуться із жебрів, тож гаятися годі. Загалом кажучи, тут за тепла він не спав, впросився до милосердної Антонихи, до клуні, але за тієї умови, що вона його на ніч мала в клуні зачиняти на замка, відчиняла тільки вранці, і це для того, щоб він, чи хтось інший, нічого клуні не виніс, бо, сказала ця милосердна жінка, коли він у клуні ночує, вона її завше зачиняє, отож своїх звичок змінювати хоче. Але йти спати до Антонихи ще зарано, тож він, дяк Григорій Комарницький, зайшов до школи, покинувши недремних своїх наглядців, а сам через сіни виліз на горище, де відав лаз у стрісі, що його зробили школярі-таки, коли часом повертались у школу поночі та потайки. Отож дяк тихенько просунувся у того лаз і й намацав босими ногами, адже затепла ходив босоніж, гілку яблуні, за мить сховавшись поміж молодого листа, і вже тут сторожко роззирнувся. Тоді стриб-

¹ Сонце сідає (лат.).

² Земля, обагрена кров'ю (лат.).

нув на землю, трохи пожалившись у буйній кропиві, відтак на чотирьох, ніби збирався стати вовкулакою, моторненько погнався через садок до сусіднього городу.

І тут сталася річ дивна для нього самого, бо не побіг, а таки помчав десь так, як тікає пес, заскочений у шкоді, і хоча не робив зусиль, а біг його ставав усе швидший, і сталося це, можливо, від сподіванки, яка не вмирала в ньому, що все-таки з цього чортowego Троянова здолає втекти – йому б тільки дістатися лісу, а вже там жодна потолоч його не піймає, а всі непередбачені клопоти щезнуть самі собою. Отож радісно мчав на чотирьох, виваливши язика, і світ у його очах мигав, стрибав, коливався, тремтів, мерхотів, і це тривало б довше, коли б не буцнувся лобом об якісь дерево. Мусив спинитися й повільно почав зводити голову, бо дерево було на два окоренки. Далі ті окоренки зливалися в одного стовбура, а збоку помітив третього окоренка, тоншого, обляманого вгорі, до якого причепилася поросла волоссям жаба, а коли звів очі ще вище, то уздрів не гілля з молодим листом, а таки каменюку, грубо обтесану і під баранячою шапкою. І з того каменю текло немилосердне чорне світло, від якого по спині в дяка пробігла сотня дружних мурах; нижче від тих витоків був наріст на камені, а під наростом купка моху, а ще нижче камінь розімкнувся і мовив повільно, але твердо:

– Ану, дяче, завертай до школи і сиди там пацючком, поки тебе, об'ясника, не покличуть на суд, бо коли ще раз утечеш, то полічу тобі ребра, уже не попереджаючи.

І та жаба на тонкому окоренку вирвала його, окоренка, із землі і значуще похитала в повітрі.

Тоді дяк Григорій Комарницький подивився на небо і відчув печаль, бо те небо нічого доброго йому не порадило, відтак пізнав себе напрочуд самотнім, десь таким, як деревце, що виросло на старій стіні фортеці чи церкви, а ще коли його кошлатить і вириває з обжитої щілини вітер. А вітер і справді дув йому просто в обличчя, і здалося невіть-чому дякові Комарницькому, що той вітер віє від школи, бо та школа, до якої повертався, побачилася наче голова, котра лежить на землі й роздула щоки, вибалушила очі, висунула грубі вуста та й дме щосили, ніби гадає, що в такий спосіб його остереже чи примусить, як комара, котрого шура-бура здула з дуба, кудись таки полетіти, щоб напевно-таки зламати собі руки-ноги. І він, бідашка, чи від того вітру, чи від печалі, почав тоншати в тілі, і вже ноги мав, як патички, а тіло згорбатіле й майже всохле, а голову мацюпеньку, в якій ледве вміщалася одна, а найбільше дві думоньки та й ті недорозвинені, бо що тут збіса вигадеш, коли довкола розставлено такі дбайливі чати? І він згадав нараз дяка з села Птичого, яке було неподалець села Сорочого, де дякував раніше і звідки зумів свого часу щасливо втекти. Звався той милий його компан Степаном Щукою, і саме той Щука і сказав йому:

– Йди, куди хочеш, доміне Григорію, але не в Троянів. Бо в тому клятому Троянові якщо не поламаєш собі руки-ноги, то карка звернеш напевне. Обходь, доміне Григорію, того клятого Троянова десятою дорогою, інакше пропадеш – з'їсть тебе там *volvenda dies*.³

Але він, Григорій Комарницький, знехтував приятельським попередженням, а тепер, ідучи супроти вітру, що видувався з роздутих щік школи через зведені в дудочку вуста, думав не про те як знайти лазівку зі своєї облоги, а про те, що в цьому селі Степан колись напевне побував і щось вельми важке пережив, але він, дурний, про те не розпитався, а легковажно рушив у світ із порожньою торбою і з костурцем у руці, і в тій дорозі наздогнав його віз і двоє троянівців на ньому, які не тільки підвезли дяка, а й умовили пристати до їхньої школи, бо чомусь у тій школі ніяк не затримувалися дяки, хоча вони, громада троянівська, їм годять, як болячці, а вони, капосні, все від них тікають.

І Григорій пристав до цієї школи, і громада годила йому, як болячці, а школярі справно збирали, хоч і не завжди доносили приноси ліпші, ніж будь-де, і добре писалися йому тут нищенські вірші, а ще непогано складалися пісні, але от і він бажає звідсіля чкурнути, та поки

³ Течія дня (лат.).

що ніяк не може. І він вирішив не ставити чола тому вітрові, який рівно і потужно віяв від школи, а завернув до Антонихи, хоч спати було ще далеко не час.

– Добре, що прийшов раніше, – мирно сказала Антониха. – Врубаєш дров і наносиш діжку води. А то спиш у моїй клуні як пан, а користи не маю ні на мак.

І вона пильно, малими колючими очками обдивилася Григоря Комарницького, ніби вивірюючи: чи знає він, що завтра його повезуть до суду, а чи й ні? Була вона жінка метикована і напевне бачила, як він намагався втекти, отож хотіла востаннє покористатися його чоловічою силою, хоч сили тієї в нього було на тьху!

І він почав носити від криниці до діжки воду, але робив це страшенно повільно: витягне цебра, налле у відро і замре, дивлячись, як умирає на овиді сонце. Тоді понесе те відро, химерно кривуляючи ногами, вилле і знову замре. І йому було при цьому цілком байдуже, що в шибі вікна нерушно крижаніли Антонихині очі, які теж чомусь пильно за ним стежили, а стежили тому, що Антониха ніяк не могла вирішити: чи такому нікчемному робітникові давати вечерю, чи обійдеться: робить погано, отже, можна й не страчуватися. Але все-таки робить, то й не дати якось не годиться. Отак він наносив води, а тоді взявся за сокиру. І дивно рубав ті дрова: зводив лезо, застигав разом із ним, тоді сокира ніби сама падала на колодку; знову зводив, знову завмирала над головою, відтак падала, і навіть тrusку не було чути від розколення, ніби перерізувалася колодка не як дерево, а як масло. Тим часом сутінки гусли й гусли, як драглі, але він того не помічав – був начебто заведений: рубав і рубав, і довкола тонко й ніжно пахло свіжим деревом, пахли й сутінки, але більше гноєм, ніж сосною; пахла нагрітою стріхою хата, а ще дихнуло молоком, бо Антониха встигла видоїти корову й винесла йому горня, повне біло-синьої рідини, а ще й з кавалком хліба, який теж пах десь так, як і сутінки. Тоді сів на присьбу і поїв молока з окрайцем хліба, зовсім не добачаючи, що біля нього, як чорна, поставлена сторч колода, застигла Антониха.

– Журишся завтрашнім судом? – спитала.

– Таки журюся, – печально мовив дяк Григорій Комарницький.

Антониха мовчала. Так довго, що сутінки майже з'їли її окоренкувату постать.

– А ти не журися, – нарешті сказала. – Покличеш мене за свідка.

– І що ж ви посвідчите? – печально спитав Григорій. І знову запала мовчанка, а сутінки ще більше згусли.

– Посвідчу, що знаю, – жорстко сказала Антониха. – Бо тих хитрих Сахнюків на дух не терплю. Відаю, що сказати...

– Гаразд, скажете, – тоскно мовив дяк. – Чи ж допоможе це?

– Допоможе! – каркнула, як стара ворона, Антониха. – Бо повім тому суду правду. Без доброго свідка пропадеш, а мені тебе шкода.

– Чому ж вам мене шкода? – сумно спитав Григорій, уже кушпелячи люлечку.

– Бо ти молодий і бездахий, – сказала Антониха так само жорстко. – І хоч у школах учився, а голови в тебе нема. Іди спати, а я тебе замкну.

Але голова на плечах у Григорія Комарницького була, недаремно вона склала славетну пісню про комара, який оженився на мусі. І щоб переконатися в тому, дяк почіпав її – таки сиділа на плечах і ніде не ділася. І вони, стара жінка-вдова, котра жила сама, бо діти осіли власними обійстями, і ніхто з них із матір'ю вжитися не міг, та й він, Григорій, зустрілись у тих сутінках поглядами, хоча майже не бачили одне одного, і в дивний спосіб поєдналися. І від того потекло в груди дякові Комарницькому тепло, адже знайшлася у світі хоч одна душа, яка йому поспівчувала, а коли так, то, може, й справді якось од своєї халепи викрутиться? І він встав із присьби, викинув із люльки жар і розтер його чорною п'ятою. Тоді віддав надобраніч та й посунав у клуню, а за ним заскрипіли двері і зашварготів у замку ключ.

– Не журися, хлопче, – сказав за дверима жіночий голос. – Я тобі пособлю.

Дяк ліг на верету, постелену поверх сіна, якого залишилося після зими зовсім трохи, і йому здалося, що зусібч до клуні рушило семеро одягнених у чорні киреї братів Сахнюків, оті всі вусаті й однаколиці й із палючими вугляними очима. І йшли вони повільно, але й швидко, бо це надходила отак ніч, і від того зникло останнє світло, яке ще надворі було, бо вони, брати, оточили Антонішину хату й клуню зусібч та й поставали бовванами тьми: один перетворився на дерево, другий – корча, третій – куща, четвертий – Мару, п'ятий – Ману, шостий – Блуд, а сьомий – на Нічвида. І від того темрява наповнилася таємничими і обережними шерехами, бо добрі й лихі душі мертвих повиходили з могил та й розійшлися селом, шукаючи колишніх любасок, та любасів, і родичів – усіх, кого в цьому світі любили і котрих не могли забути. Григорій Комарницький лежав нерушно, розпластавшись, і його очі блукали по чорному просторі клуні, а сні десь загулялися й забули, що йому треба заспокоїтися та й вимкнутися з усього цього, що тривожило, й напастувало, й коштувало. Отож не міг заснути, а голова його, саме та, в існуванні якої засумнівалася стара Антониха, виростала на його плечах, як гарбуз, тільки пришвидшено: роздувалася, ширшала, розчиняючись у темряві, а водночас тією темрявою наповнюючись. І в тому морокові оживали залиті світлом, схожим на місячні доріжки та струмки, якісь сутерени, що також ставали дорогами, а у відрогах – лазівками, ніби були дуплом якогось велетенського незнаного дерева, вилися там срібні нитки, тяглися й блищали, але котра дорога, чи стежка, чи лазівка була його, поки що не відав.

І він згадав, як було дев'ять місяців тому, адже то й справді сталось у вересні, це добре тямив, бо в один день припливало тепло, а в другий – студінь. Ішов тоді вулицею, а біля хати Петра Сахнюка побачив господаря та його жінку Явдоху, і ще кількох із села, але не братів Петрових, а чужих. Привітався до них, а вони зупинили його в розмові, й саме тоді побачив у дворі Катерину Сахнюківну, і така вона видалася йому гарна й принадна, що, розмовляючи, кидав раз-по-раз до неї оком, отак, ніби брав яблуко й кидав, а вона його ловила, натомість кидаючи своє. І тоді Петро Сахнюк, добродушний бувши, як це з ним нечасто бувало, адже саме повертався із церкви, сказав:

– А чи не зайшли б, пане дяче, до мене та й чогось узяли на кусь?

І він не посмів опиратися, зайшов у двір, і тут на нього полилася із Катерининих очей річка світла, така іскриста, така хвильлива та яскрава, що він аж заляк на хвилину. Петро ж завів його в хату, посадив за стола, і саме вона, Катерина, принесла штофа з горілкою, хліб та сало, відтак вони з Петром випили по чарці і заїли хлібом із салом. Тоді Григорій чемно подякував та й пішов собі, ще раз опалившись гарячим трунком іншим, цього разу з дівочих очей. І цього було для нього досить, щоб увечері, будучи зачиненим у клуні Антонихою, раптово відчувати: у цій споруді він не сам, а є їх двоє: один лежав на вереті, простелений поверх сіна (тоді його було тут багато), а другий устав, повернув до нього синьо освітлене лице, гикнув, показавши сині зуби, та й пройшов крізь стіну, відтак подався крадьки, роззираючись сторожко, аби хтось не заперимітив, як скрадається попідтинню. І його таки ніхто не побачив, адже прозорий був, мов повітря або чиста вода, радше, мов вода, отож потік, поплив і докотився до тієї ж хати Петра Сахнюка, відтак уплив у вікно. Ніч випала місячна й вікно палало вилискуючи. Тоді й побачив на постелі розметану дівчину з розплетеним волоссям та заголеними ногами, між яких застиг клопоть п'тьми. І заголив сорочку вище, а з неї випали і срібно засвітилися тугі білі яблука із червоними вусточками на вершку. Тож не міг не припасти до одного, щоб напитися срібного молока ночі, а тоді й до другого – молоко оте було тут ще солодше. І йому захотілося заплющитися, щоб пропав і місяць, і неслітське, бо хвилювало надмірно, срібне світло. А коли те вчинив, побачив перед собою червоного сутерена, до якого вступив, будучи сам розпечений до червоного, із напрочуд порожньою головою і гостро наструнченим тілом. І пішов блукати сутереном, аж доки не знудило, тоді стало зле, і він виблював із себе оте випите із білих яблук молоко, відтак рвонувся із червоного полону і чимдуж кинувся навтьоки десь так, як оце сьогодні тікав зі школи, тобто на чотирьох, бо відав, що коли не добереться вчасно

до клуні, де лежав інший він, трапиться щось непоправне, адже за ним із семи сторін кинулися не так із кийками, як із сучистими ломаками, семеро чорних свинопасів із розпаленими вугляними очима, із розверстими червоними ротами. Отак заледве встиг ускочити у двір, бахнув долонями об стіну клуні, відтак почув, як об ту стіну гримнули, ніби колодами вдарено, семеро чорних тіл, але стіни будувалися покійним Антонишиним чоловіком на славу, отож пробити їх не змогли. Відтак люто затарабанили кулаками. Але він лежав на вереті, як мишка, а може, як комар, і навіть дихати забувся. І все затихло, а він, дяк Григорій Комарницький, ще раз згадав солодке видиво дівочого тіла із заголеною сорочкою і пізнав таке задоволення, яке дорівнювалося б щастю, коли б то було справжнє щастя, а не видиво чий сон.

Усе це бачилося за звичайне й зрозуміле, думав дяк Григорій Комарницький, але чому Катерина таки народила дитину, при тому якраз через дев'ять місяців після того, як усе це йому примарилося? Ні, десять разів мав рацію його приятель Степан Шука, дяк із села Птичого, коли застерігав його не потикатися в село Троянів, бо тут він карка зверне. Отож, здається, він того карка почав звертати, але цілком не мала рації Антониха, коли сказала, що в нього нема голови. О, голова в нього на плечах ще трималася, і він спробує це світові та людям доказати...

Ранок випав такий сонячний, що розбудив мертво сплячого дяка, а розбудив тому, що двері клуні, в якій спав, виявилися навстіж розчинені й знадвору вливалися потоки світла. Григорій повільно встав і, ще похитуючись зі сну, подибав до вийстя, а коли станув у прочілі, то уздрів біля Антонишиного двору два вози: на першому сидів із віжками в руках Петро Сахнюк, а в соломі, як квочка, вимостилися його жінка Явдоха, побіч якої притулилася, як гриб до гриба, й дочка їхня Катерина із дитям на руках; а на другому возі недоладно порозсідалися семеро братів Сахнюків у темних сорочках, штанях і шапках. Антониха винесла йому кухлик молока зі скибкою хліба, відтак і сказала жалісливо:

– Випий, пане дяче, молочка, та й поїдемо, щоб не гаяти часу.

Григорій полупав очима на те видиво, але молоко взяв і покірно його випив.

– Сідай до братів, – буркнув, не повертаючись до нього, Петро Сахнюк. – Маємо заїхати ще по моїх свідків.

– А були свідки? – по-дурному спитав дяк.

– Аякже, – незворушно відповів Петро. – Ти ж, об'яснику, до мене заходив, випив чарку і моїм хлібом закусив – і це так мені віддячив? Чи, може, скажеш, так не було?

– Було, – згодився Григорій Комарницький та й пішов до воза. Антониха при цьому навіщо турботливо підтримувала його під ліктя: чи стерегла, чи підбадьорювала. Сама ж сіла на Петрову підводу й церемонно підтисла губи. По дорозі вони підібрали ще трьох односельців, котрі на них чекали, ті також повмощувалися на Петрову підводу – і вози покотилися в ясний сонячний день, який сьогодні й справді вдався на славу. Дяк сидів, щільно оточений братами Сахнюками, і кушпелив люлечку; брати не курили, але темно й невідривно зорили на Григорія, ніби хотіли зурочити, або ж боялися, аби він із їхніх очей часом не здимів, як отой дим, що зграйно вивіювався з його кушпедлиська. Але нічого неймовірного не трапилося, здимлювався тютюнець, при тому не тільки раз, а вдруге і втретє, відтак вози грімко покотилися з гори в долину річки Кам'янки, щоб потім подертися наверх – тільки тоді брати з воза позіскакували й рушили побіч, як темна й невблаганна чата; дяк при цьому ані подумав із воза сходити.

У суд брати не пішли, бо не були свідками, так само і Явдоха Сахнюкова, – залишилися біля возів, а решта трохи боязливо переступила магістратський поріг, де вже сиділа міська лава зі старшим лавником, возним, писарем та писарчуком. Допитував старший лавник, і Петро з дочкою повторили слово в слово те, що казали минулого разу. По тому виступили Петрові свідки, які під присягою посвідчили, що рівно дев'ять місяців тому з лишком, а який той лишок, не пригадують, дяк Григорій Комарницький і справді зайшов у дім Петра Сахнюка, бо той сам запросив його випити чарку й закусити. Більше у тій справі вони нічого не знають,

бо більше дяка біля садиби Петрової не бачили. Писар записав їхні свідчення, після чого й були відпущені.

– Хто подавав до столу? – спитав старший лавник.

– Я подавала, – сміливо мовила Катерина. – І так він, обіясник, тоді на мене тюрився, так тюрився, що мені аж мурашки по тілу бігали і якимось стидко ставало. По-моєму, тоді він мене також чарував, бо те стидке, вибачте, панове в'рядні, по мені ширилося й розтікалося, що соромно й розказать, – і вона густо почервоніла.

– Це все добре, – мовив старший лавник. – Але з того дітей не народжують. Чи приходив до тебе по тому?

– Уночі, – сказала впевнено Катерина. – Світив дуже ясний місяць, але як увійшов – не бачила, бо міцно спала. А прокинулася, то вже був біля мене.

– Чи ж двері у вас на ніч не зачиняються? – запитав старший лавник.

– Це я скажу, – мовив Петро Сахнюк, – бо сам двері щораз, панове в'рядні, й зачиняю. Не могли бути не зачинені, хіба моя дочка їх і відчинила, бо жінка напевне ні, я в неї питав, а коли хочете спитати ви, то можна її закликати – вона нас надворі чекає.

– Віримо на слово, – сказав старший лавник. – Чи ж є інший хід до вас?

– Іншого, як через двері, нема, бо вікна в нас, як це є в сільських хатах, не відчиняються, – мовив Петро.

– Чи впускала до себе любаса, дівко? Тільки не бреші! – грізно спитав у Катерини старший лавник.

Тоді Катерина Сахнюківна заплакала так, як уміла – щедро і з великим розсипом сліз:

– Клянуся Богом... що я його до себе... не впускала, – сказала крізь хлипи й шморкання.

– Як ти зайшов до дівки, дяче? – спитав старший лавник у Григорія Комарницького.

– Ніяк, – спокійно мовив той, – бо, сказати по правді, до неї не заходив. Через це хочу зголосити тут, на чесному суді, що на мене зведено наклеп та обмову, і хай про це засвідчить мій свідок.

– Можу, – встала Антониха. – Бо він, пан дяк, панове в'рядні, ночує затепла в моїй клуні, і я щоразу її зачиняю на замка з ним, паном дяком, усередині.

– Чому ж його зачиняєш? – здивувався старший лавник.

– Така, панове в'рядні, в мене поведенція, – твердо й навіть урочисто відказала Антониха. – І така умова з паном дяком.

– Боїшся, щоб чого не вкрав? – спитав старший лавник. – Щось він у тебе, жінко, крав?

– Ні, пан дяк – чесна людина, – тим-таки рішучим голосом сказала Антониха. – Але кожен, панове в'рядні, у довкіллі скаже, що наше село має славу, сказати б, злодійську, а зсередини клуня засувів не має.

– То як могли щось украсти, коли дяк усередині? – знову здивувався старший лавник.

– Річ у тім, панове в'рядні, що пан дяк дуже міцно спить, сам мені те сказав, бо, живучи по школах, звик до гармидеру. Отож я його щоразу, за спільною домовленістю, й зачиняю.

– А чи не могла ти забути зачинити клуню? – запитав старший лавник.

– Не могла, бо такого в мене ні разу не траплялося, – твердо мовила Антониха. – А коли б і забула, по побачила б те вранці, бо прокидаюся раніше від пана дяка і запам'ятала б ту свою недбалість.

– А чи не можна вийти з клуні в інший спосіб? – спитав старший лавник.

– Не можна, – мовила твердо Антониха. – Бо коли б було можна, то навіщо й зачиняти?

Пан дяк сидів спокійно і тільки посвічував синьо очима.

– Гаразд, – прорік старший лавник. – Що скажеш на те, Катерино, та й ти, Петре?

– Сказати не маю чого, – мовив Петро Сахнюк. – Але дитина народилася. Коли ж так, то вона його до себе впустила, бо зачарував її. Чарівникові перепон нема, бо коли зміг відчинити замка на Антонішиній клуні, то міг би відчинити й мої двері.

– Чи займаєшся ти, пане дяче, богосупротивними чарами? – спитав старший лавник, бо від себе Катерина нічого не повіла, а тільки заплакала, зводячи й розводячи вуста, а в той час говорити не могла.

– Коли б я був чарівником і займався богосупротивними чарами, – спокійно сказав дяк, – то про це знали б люди, і мій позивач знайшов би для виказу свідків. Чарами, панове в'рядні, як кожному відомо, займаються у стосунку до інших людей. А свідків щодо того він не поставив.

– А чи правда, що вмієш пускати дим вухами й очима, як сказали ці люди?

Дяк засміявся і покрутив головою.

– Бачите, панове в'рядні, – мовив із усмішкою – це я так, з дозволу сказати, жартую. Тобто задимлюю собі лице, а всім кажу, що димлю вухами й очима. Хочете покажу!

– Не треба, – строго сказав старший лавник. – Димом дітей не зачинають. Що скажеш ти, дівко?

– А те скажу, – раптом сердито й твердо сказала Катерина, – що не відаю, в який спосіб він відчинив замка на клуні і як до мене зайшов. Але добре відаю, що в мене справді був, учинив наді мною гріха, а я в той час чулася ніби заворожена і не могла йому опиратися. А іншого, хто б учинив мені гріха, не відаю, бо ні з ким іншим не сходилася, – і вона знову заридала, щедро розсипаючи сльози.

– Твоє слово, пане дяче! – сказав старший лавник.

Дяк сидів загаданий, опустивши очі, й ніби недочув, що сказав старший лавник, і той уже розгулив рота, щоб звістити те ж таки, але Григорій Комарницький звів голову, очі його були ніби затуманені.

– Вив'язується, панове в'рядні, в мене одна думка, – повів він і встав. – Але не до кінця. Отож, щоб думки в мене в голові зв'язалися і щоб зміг я пояснити, що ж тут сталося, дозвольте, панове в'рядні, запалити люльку, бо без того думати не звик. До речі, тоді й побачите, як умію пускати дим.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.